

ZPRAVODAJ 1999/4

Nová výstava v Zimní modlitebně Španělské synagogy

Počátkem listopadu 1999 byla v zimní modlitebně Španělské synagogy otevřena výstava *Genizot - nálezy z českých a moravských synagog*. Výstava představuje dílčí výsledek průzkumu českých a moravských synagog vedený pracovníky Židovského muzea v Praze od roku 1996. Jsou na ní prezentovány unikátní i typické nálezy z pěti lokalit - Luže, Březnice, Zalužan, Rychnova n. Kněžnou a Holešova. Výstava seznamuje veřejnost s málo známým aspektem židovské tradice - zvláštním

způsobem nakládání s poškozenými a již neužívanými předměty sakrální povahy. Svaté knihy, ale i předměty rituální povahy jako jsou synagogální textilie, modlitební řemínky, tality apod. jsou uschovávány, či pohřbívány, aby se zabránilo jejich znesvěcení. Tento akt, a současně i místo uložení (ve všech pěti případech to byly půdy synagogálních budov) se nazývá *geniza*.

Vystavené předměty (opony, pláštíky, povijany, tality, sáčky na tefilin, tabulky s požehnáními a modlitbami aj.) nejenom dokumentují druhy předmětů ukládaných do *genizot*, ale jako artefakty lidového umění či řemesla obohacují naše znalosti o životní úrovni, tradicích a vkusu venkovského židovského obyvatelstva od konce 17. do 2. pol. 19. století. Fragmenty rukopisů a tištěných knih naznačují životnost víry a tradičních oborů studia a učnosti i jejich proměnu pod vlivem židovského osvícenství a proudů, které z něho vycházely.

Výstavu připravila Mgr. *Olga Sixtová*, kurátorka vzácných tisků a rukopisů Židovského muzea. Návštěvníci Židovského muzea mohou shlédnout tuto výstavu až do 30. ledna 2000.

Rozhlasový přenos z Pinkasovy synagogy

Český rozhlas uskutečnil ve spolupráci s Židovským muzeem 16. září 1999 neobvyklý přenos. Jako vyvrcholení Dnů židovské kultury na rozhlasové stanici Vltava byla v přímém přenosu z Pinkasovy synagogy vysílána symbolická panychida za české a moravské Židy, kteří zahynuli v době šoa. Od 18 do 22 hodin na 300 pozvaných osob četlo vybraná jména 3 000 českých Židů – část z téměř 80 000, kteří za války zahynuli. Takové předčítání přenášené rozhlasem nemá v České republice ani v zahraničí obdoby. Mimo jiné se ho zúčastnili prezident Václav Havel, členové vlády a parlamentu ČR, zahraničních ambasad, představitelé kulturního a společenského života, ale také pamětníci,

kteří přežili koncentrační tábory a další čeští občané. Akce měla velmi důstojný a působivý průběh, který umocnily modlitby v podání kantora Židovské obce v Praze, *Viktora Feuerlichta*. Čtení jmen zprostředkované rozhlasem bylo prokládáno rozhovory s ředitelem Židovského muzea v Praze, *Dr. Leem Pavlátem*, vedoucí oddělení holocaustu Židovského muzea, *Dr. Anitou Frankovou* a vrchním rabínem ČR, *Karolem Sidonem*, na téma šoa a její význam pro současnost. Souběžně se čtením jmen v Pinkasově synagoze probíhal ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea kulturní program nazvaný *Každý člověk má své jméno*. V jeho rámci se za účasti předních historiků konaly panelové diskuse na téma *Proč se nebránili?* a *Umění v mezních situacích* a byly promítány filmy s židovskou tematikou.

Regionální výstavy s židovskou tematikou – Velké Meziříčí

Velké Meziříčí se nachází na Moravě 135 km jihovýchodně od Prahy. O počátku židovského osídlení ve městě neexistují doklady, protože archiv židovské obce shořel při požáru ghetta v 19. století. Židovská obec zřejmě existovala již od první poloviny 16. století. Byla zde zřízena ješiva a působilo tu mnoho významných rabínů.

V roce 1790 žilo ve Velkém Meziříčí 888 osob židovského původu (26 % z celkového počtu obyvatel). Maxima dosáhlo židovské obyvatelstvo v roce 1857, kdy ve městě žilo 1116 Židů. V následujících letech docházelo k postupnému poklesu počtu židovských obyvatel. V roce 1930 jich ve Velkém Meziříčí bydlelo jen 76. Po válce již zdejší židovská obec nebyla obnovena.

Z významných staveb se ve Velkém Meziříčí zachovaly Stará a Nová synagoga. Stará synagoga představuje cennou goticko-renesanční stavbu, pravděpodobně z počátku 16. století. Bohoslužby se v ní konaly do roku 1867, později byla budova využita jako prodejna a skladiště. Vnitřní zařízení se nezachovalo. V současnosti je v synagoze umístěna regionální výstava o dějinách místní židovské komunity nazvaná *Magen David*. Výstavu instalovalo místní Muzeum silnic a dálnic za odborné pomoci Židovského muzea v Praze, které pro tyto účely zapůjčilo více než třicet synagogálních předmětů z poloviny 18. a zejména 19. století. Až na několik výjimek vystavené exponáty pocházejí přímo z Velkého Meziříčí.

Nová synagoga byla postavena v roce 1867 v novogotickém stylu. Bohoslužby se v ní konaly do druhé světové války. V době nacistické okupace bylo vnitřní zařízení zničeno a prostory sloužily jako skladiště pro německou armádu. V roce 1995 byla synagoga rekonstruována. Část jejích prostor se dnes užívá jako obchod.

Kromě uvedených synagogálních staveb představuje důležitou zachovanou památkou na židovské osídlení židovský hřbitov, na němž se pohřbívalo až do druhé světové války. Nejstarší náhrobek pochází z roku 1677.

Původ Knihovny Židovského muzea v Praze (závěr)

V dnešním čísle Zpravodaje přinášíme čtenářům poslední část informace o původu knihovního fondu Židovského muzea v Praze, zahrnující vývoj po druhé světové válce.

Restiturované a vydané knihy v období 1945 - 1949

Ne všechny knihy, které po druhé světové válce přišly do Židovského muzea, byly v muzeu ponechány. V letech 1945-1950 Židovské muzeum trvale zapůjčilo bohoslužebné předměty a knihy pro obnovené židovské náboženské obce. V roce 1945 bylo v Čechách a na Moravě obnoveno celkem 52 židovských obcí. Zapůjčené předměty a knihy byly v roce 1950 odepsány z inventářů muzea. Zároveň bylo pro výše uvedené účely vyčleněno dalších cca 20 000 předmětů a knih, které převzala do vlastnictví Rada židovských náboženských obcí. Kromě zápůjček pro židovské obce byla část knih vyřazena pro JOINT, Jeruzalémskou národní univerzitní knihovnu (JNUL), UNRRU a část knih byla restituována nebo prodána na základě příkazu tehdejšího ministerstva sociální péče. Celkem bylo tímto způsobem z knihovního fondu vyřazeno 158 132 knih.

Zestátnění Židovského muzea v roce 1950

V rámci příprav na zestátnění Židovského muzea v roce 1950 byla provedena reorganizace administrativního charakteru, která měla vliv i na podstatu sbírek. Věnovací listinou z 28.11.1949 (ve skutečnosti vynucenou komunistickými úřady) se Rada židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě vzdala vlastnických nároků na sbírky muzea. Stát sbírky Židovského muzea přijal a muzeum přešlo do vlastnictví a správy státu. V souvislosti se zestátněním bylo nutno uspokojit právní nároky Fondu národní obnovy (FNO) a to formou peněžité náhrady a vytříděním cca 90 000 knih z fondu Židovského muzea. (FNO působil v letech 1945-1951 a zajišťoval prozatímní správu konfiskovaného nepřátelského majetku a jeho rozdělení).

Souhrnně lze říci, že v rámci válečných svozů bylo do Židovského muzea převezeno asi 190 000 svazků a z toho cca 158 000 bylo vydáno zpět. Tímto k původním cca 15 000 svazkům z knihovny Židovské náboženské obce přibylo knihovně Židovského muzea zhruba 32 000 svazků. Z toho byla část začleněna do fondu muzea a část zůstala mimo fond (fond Jc=judaica a tzv. humanistická literatura).

V současném počtu 100 000 svazků jsou zahrnuty tyto knihy a knihy nově získané (zakoupené, darované, odkazy z pozůstalosti) po roce 1945.

(zpracovala Mgr. Andrea Braunová)

Konference ke 100. výročí Hilsnerovy aféry

Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea tematicky navázalo na výstavu v zimní modlitebně Španělské synagogy a ke stému výročí soudního procesu s Leopoldem Hilsnerem připravilo odborný seminář *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999*. Seminář, připravený ve spolupráci s Karlovou

univerzitou a pod záštitou rektora UK, prof. Karla Malého, sestával ze dvou odborných bloků: *T.G.Masaryk-hilsneriáda-česká společnost a Problémy antisemitismu*. Konference se zúčastnila řada významných českých historiků, politologů a dalších odborníků z oblasti společenských věd. S příspěvkem mimo jiné vystoupil také autor obsáhlé publikace o Hilsnerově aféře *Tajuplná vražda*, prof. Jiří Kovtun z USA.

Historie exponátů Židovského muzea

Návštěvníci poutavé expozice v Maiselově synagoze – *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě od počátků osídlení do počátku emancipace* mohou mezi vystavenými předměty shlédnout exponát, který nepřímo připomíná události vedoucí ke zřízení Židovského muzea v Praze v roce 1906. Jde o fragment železné rokokové mříže, která obklopovala bimu (řečniště) v dnes již neexistující *Cikánově synagoze*. Mříž (Praha, cca rok 1750) má kování bohatě zdobené rostlinnými motivy doplněné emblémem pražského ghetta – šesticípou hvězdou se židovským kloboukem.

Co předcházelo umístění této mříže do Maiselovy synagogy? V roce 1850 bylo židovské ghetto začleněno do svazku pražských měst a na památku návštěvy rakouského císaře bylo pojmenováno Josefov. Od roku 1849 se mohli Židé v českých zemích svobodně stěhovat a usazovat v kterékoli části rakouské monarchie. V Praze se tato změna výrazně projevila právě v pražském ghettu. Zámožnější obyvatelé se odtud začali stěhovat do lepších čtvrtí Starého a Nového Města a na jejich místo přicházeli chudší nežidovští obyvatelé z jiných pražských čtvrtí. Počet Židů v bývalém ghettu postupně klesal a od roku 1880 Židé tvořili méně než polovinu jeho obyvatel.

Zástavba v ghettu byla zanedbávána a chátrala. Čtvrť byla přelidněná, měla špatnou kanalizaci, trpěla častými záplavami a epidemiemi a následkem toho i vysokou úmrtností. Neudržitelné hygienické podmínky v Josefově vedly městskou radu k rozhodnutí o jeho radikální přestavbě, která podstatným způsobem změnila tvář této části staré Prahy. Na základě projektu architekta Alfreda Hurtiga (autor nazval projekt *Finis ghetto*) byl 11. února 1893 vydán tzv. asanační zákon. Zahrnoval celé území Josefova a přilehlou část Starého Města.

Demoliční práce byly zahájeny koncem roku 1896 a na území Židovského Města probíhaly až do roku 1907. Výstavba nových domů byla skončena v roce 1912.

Tehdejší česká kulturní veřejnost proti asanaci protestovala a žádala o revizi asanačních záměrů. Byla zřízena *Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek královského hlavního města Prahy*. Ta však přes veškeré úsilí žádné zásadní změny neprosadila. Přestože Komise svého cíle nedosáhla, zasloužila se o provedení velmi důkladné fotodokumentace této již navždy zmizelé části Prahy.

Realizace asanačního plánu vedla ke zboření řady budov v prostoru mezi dnešními ulicemi Široká, Maiselova a Dušní, mezi nimiž bylo také několik synagog. Ze starého ghetta tak zůstaly z významných objektů Starý židovský hřbitov, Židovská radnice a šest synagog.

Demolice několika synagog zavedla podnět k vytvoření *Spolku k založení a udržování Židovského muzea v Praze* (r.1906), usilující o záchranu vzácného inventáře ze zrušených synagog. Jednou z nich byla také ranně barokní *Cikánova synagoga* založená přibližně roku 1613 *Šalamounem Salkidem-Cikánem* v místech dnešní Bílkovy ulice. Během své existence stavba několikrát vyhořela a byla znovu obnovena. V roce 1883 byla v synagoze zavedena reformovaná bohoslužba a začal zde působit pěvecký sbor. Po demolici Cikánovy synagogy v roce 1906 byly v ní užívané předměty včetně zachovalé části mříže z bimy přeneseny do vzniklého Židovského muzea. V květnu 1995 se fragment mříže stal součástí historické expozice v Maiselově synagoze.

Významné návštěvy v Židovském muzeu

Na podzim 1999 navštívily Židovské muzeum tyto významné osobnosti kulturního a politického života:
Září

- vnuk známého spisovatele v jazyce jidiš Šoloma Alejchema, *Sherwin Kaufman* se svou ženou a Sidney Gluckem, prezidentem Sholom Aleichem

Memorial Foundation

- předseda švédské vlády *Göran Persson*

Říjen

- zástupce patriarchy nejstarší budhistické školy v Japonsku *Kakuhan Enami*
- izraelský humorista *Efraim Kishon*

